

Sustenabilitate sau/și schimbare a bilingvismului român-maghiar: cercetare longitudinală în Ungaria din perspectiva lingvisticii pozitive

Ana BORBÉLY *

Keywords: *sustainable bilingualism; positive linguistics; longitudinal research; mental lexicon; language ideology*

1. Introducere: cadrul teoretic, metode de cercetare și date lingvistice¹

Obiectivul acestui studiu vizează o analiză a lexiconului mental a doi vorbitori români, bilingvi din Ungaria. Vom cerceta resursele lexiconului lor mental, într-o situație de test, acesta conținând cuvinte din limba română, din limba maghiară și, eventual, dintr-o altă limbă străină. Subiecții, ale căror date vor fi analizate mai jos, sunt vorbitori cu profiluri lingvistice diferite, care ne vor furniza informații noi privind sustenabilitatea bilingvismului. Aspectul teoretic al comunicării îl reprezintă lingvistica pozitivă. Observarea bilingvismului român-maghiar² se încadrează într-o cercetare longitudinală sociolingvistică.

Conceptul de *sustenabilitate* a câștigat teren la începutul acestui secol la diferite niveluri ale societății, mediului și economiei. Între timp, a apărut termenul de *sustenabilitate lingvistică* (Bastardas-Boada 2014). Conceptul de *sustenabilitate a bilingvismului* (Borbély 2016) deschide o nouă perspectivă de cercetare în ceea ce privește procesul de schimbare a limbii A cu limba B, prin intermediul metodelor de analiză diferite (comparative, longitudinale), atât la nivelul comunităților bilingve, cât și la nivelul indivizilor bilingvi. O comparație a manifestării bilingvismului la șase naționalități din Ungaria a arătat că comunitățile pot fi clasificate în funcție de sustenabilitatea/suținerea bilingvismului pe baza anumitor indicatori lingvistici (folosirea și competența limbii de naționalitate, atitudini pozitive față de limba de naționalitate și față de bilingvism; cf. Borbély 2016). Indivizii bilingvi pot fi, de

* HUN-REN Centrul de cercetări lingvistice, Budapesta, Ungaria.

¹ Studiul a fost realizat în decursul și cu sprijinul proiectului *Dicționarul graiurilor românești din Ungaria 2. (DGRU 2.)* NKM2022-25/2023 – Academia Ungară de Științe (2022–2024), proiect bilateral realizat împreună cu partenerii Maria Marin, Daniela Răuțu, Carmen Radu și Marinela Bota (Institutul de Lingvistică „Jörgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Academia Română) (vezi Marin, Răuțu 2021). Cercetări interacademice s-au realizat și pe tema *Diaspora românească din Budapesta. O analiză socio-culturală (2010–2011)*, proiect derulat în colaborare cu colegii Ofelia Ichim și Florin-Teodor Olariu (Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Academia Română, Filiala Iași) (vezi Ichim, Olariu 2013).

² Vom folosi expresia *bilingvism român-maghiar/maghiar-român* (și nu: *român-maghiar/maghiaro-român*) pentru a sublinia faptul că limbile sunt egale și nu subordonate una celeilalte (vezi *dicționar român-englez/englez-român* etc.).

asemenea, clasificați – în conformitate cu un studiu realizat cu trei factori, pe parcursul a 20 de ani – pe baza sustenabilității bilingvismului (Borbély 2023). Rezultatele cercetării au confirmat, referitor la indivizii români, că legăturile strânse (adesea peste medie) cu România se explică prin alegerea mai frecventă și o mai bună cunoaștere a limbii române, precum și prin atitudinile pozitive legate de bilingvism, de limba română și varietățile acesteia (grai, standard). Cu ajutorul analizei celor două direcții de cercetare s-a putut confirma faptul că sustenabilitatea bilingvismului se poate demonstra în procesul de trecere de la limba A la limba B, adică, în acest caz, în contextul bilingvismului temporar, care se poate finaliza cu dispariția totală a limbii A. Pe de altă parte, s-a arătat de ce sustenabilitatea bilingvismului – și, în cele din urmă, bilingvismul stabil – este un fenomen atât de greu de realizat.

Lingvistica pozitivă (Borbély 2015, 2021, 2022), văzută drept cadru de cercetare, o abordare științifică, a urmat modelul impus de *psihologia pozitivă* (Seligman, Csikszentmihályi 2000; Oláh 2012), care a câștigat atenție și succes profesional pe scară largă. În centrul cadrului teoretic al lingvisticii pozitive se află vorbitorul creator, aflat în contextul diferențierii și diversității lingvistice.

Lingvistica pozitivă studiază în mod pozitiv și obiectiv: cum este utilizată limba (ori limbile) într-o interacțiune verbală. Este o abordare a conduitei lingvistice, care necesită cunoașterea amplă a contextului situațional, socio-cultural și interpersonal referitor la o comunitate de vorbire și care rezultă din înțelegerea celor ce se comunică (mesaj) sau cum se comunică (limbă/limbi, limbaj, cod, stil) într-un discurs apărut în comunicarea vorbitorilor care fac parte din aceeași comunitate de vorbire. Această tratare lingvistică urmărește tot ceea ce se întâmplă într-o interacțiune verbală și pornește de la vorbitori, context și de la realitățile comunităților de vorbire (Borbély 2015: 142).

Conceptul de *pozitivitate* poate fi util pentru lingviști, pe de o parte în procesul de interpretare a practicilor lingvistice ale vorbitorilor și, pe de altă parte, în analiza modului de difuzare a bunelor practici lingvistice în diferite comunități – de unde s-au cules datele lingvistice și nu numai. Pentru răspândirea bunelor practici lingvistice amintim cercetarea datelor peisajului lingvistic al naționalităților din Ungaria, rezultatele acestor analize putând fi aplicate și în alte grupuri de naționalitate³. De exemplu, prin peisajul lingvistic al bulgarilor se aduce un omagiu muncii asidue a comunității (de grădinari), hodonimele unor naționalități sunt formate, în mod diferit și creativ, prin revitalizarea numelor de străzi vechi (la germani), prin conservarea microtoponimelor în curs de dispariție (la slovaci) sau prin indicatoare bilingve maghiare–române ascunse (la români) (vezi Borbély 2022).

Analiza sustenabilității bilingvismului sau schimbării bilingvismului român–maghiar face parte dintr-o *cercetare longitudinală sociolingvistică* efectuată la românii din Ungaria, în localitatea Chitighaz/Kétegyháza, începând cu anul 1990 și până în anul 2021 (vezi Borbély 2013, 2023). Datele recensămintelor de aici, din

³ Legea pentru naționalități nr. CLXXIX/ 2011 (vezi resurse de internet) privind cele 13 comunități etnice minoritare – inclusiv români, care au limbă, cultură etc. proprii și care se află din moși-strămoși măcar de un secol în Ungaria – folosește conceptul de *naționalitate/ naționalități*. Ca urmare, vom folosi și noi acest concept referitor la grupul român din Ungaria (de exemplu: naționalitate română, identitate de naționalitate, identitate lingvistică de naționalitate).

această perioadă (vezi tabelul 1), ne arată cum, de-a lungul timpului, scad atât populația, cât și numărul locuitorilor care s-au declarat de naționalitate română, având româna ca limbă maternă.

Tabelul 1

Date statistice de recensământ din perioada 1990–2021 referitoare la românii din Chitighaz (Surse: KSH 1991, 1993, 2014, 2022)

Anul recensământului	Populația	Limba maternă română	Naționalitate română
1990	4525	1786	1488
2001	4458	1075	660
2011	3856	739	843
2022	3336	204	425

Principalul obiectiv al cercetării longitudinale a fost acela de a arăta complexitatea identităților lingvistice de naționalitate (stabilite în interviurile realizate cu subiecții români născuți în Chitighaz), care se corelează cu: (1) timpul istoric: T1=1990, T2=2000, T3=2011, T4=2021 (inclusiv schimbările politice, sociale, economice și de globalizare); (2) situația sociolingvistică de bilingvism (faze în schimbarea limbii române cu limba maghiară); (3) caracteristicile subiecților (socializare, educație, rețele interacționale, ocupație); (4) contextul de colectare a datelor (subiecții și anchetatorul fiind, de asemenea, români la origine). Corpusul de date conține în total 400 de interviuri realizate cu 305 persoane⁴, precum și alte surse documentare (chestionare, observații scrise, fotografii etc.). Teoretic și metodologic, interviul s-a realizat după modelul sociolingvistic inițiat de Labov (1988) și include: (a) un discurs despre folosirea limbii române și folosirea limbii maghiare, cunoașterea limbilor și atitudinea față de limbi, (b) un discurs dirijat pe diferite module cu întrebări axate pe anumite teme: limba română (din sat, din România, din Micherechi⁵), evenimente din viața subiecților (copilărie, dragoste, moarte etc.), amintiri lingvistice (pozitive și negative) și (c) un test lexical. Acesta din urmă cuprinde o sută de cuvinte, pentru alegerea cărora s-au aplicat două principii: primul, ca lista cuvintelor să fie compusă din termeni simpli, care se găsesc și în vocabularul unui copil de cinci ani (animale, fructe, legume, mobile, părțile corpului, obiecte etc.) și, al doilea, ca fiecare cuvânt să aibă o formă diferită (variantă) în graiul din Chitighaz față de forma standard (de exemplu: mătă – pisică, lociarlău – stropitoare, brâncă – mână, jejet – deget, lapt'e – lapte, dulaf – dulap). Conform instrucțiunilor,

⁴ Țin să le mulțumesc și pe această cale pentru bunăvoința și ajutorul acordat din 1990 până în prezent.

⁵ Micherechi/ Méhkerék este o localitate românească din Ungaria, cu populație românească, unde, la ultimul recensământ, din anul 2022, 1032 de locuitori s-au declarat de naționalitate română și 878 de localnici au afirmat că limba lor maternă este limba română.

cele văzute în desene trebuiau denumite în limba română. În cazul în care subiectul m-a întrebat: „în care limbă română, în cea din Chitighaz sau în cea din România?”, le-am oferit posibilitatea de a alege liber („cum dorești”). Răspunsurile le-am înregistrat pe magnetofon analog (1990) și digital (2000, 2011, 2021).

Conceptul *lexicon mental* este legat în principal de numele lui Oldfield (1966) și se raportează la sistemul cognitiv care constituie capacitatea de acțiuni lexicale conștiente și inconștiente (Jarema, Libben 2008: 2). Vom arăta în ce proporție sunt folosite – într-o situație de test – resursele vocabularului, conținând cuvinte care aparțin i) limbii române (varietăților de grai și standard), ii) limbii maghiare sau iii) unei limbi străine (vezi multilingvismul ca o resursă la de Jong, Li et alii 2016). Alegerea cuvintelor indică, pe de o parte, nivelul de cunoaștere a limbii române de către subiect, precum și, după caz, prestigiul varietăților limbii române (grai, standard). La finalul cercetării, vom putea răspunde la două întrebări. Ce diferențe există între răspunsurile primite în anul 1990 și în anul 2011 de la doi vorbitori români din Ungaria (Sofia și Petru⁶, soț și soție) într-o situație de test lexical? Care sunt factorii care determină diversitatea lingvistică și bilingvismul vorbitorilor în decursul vieții?

2. Rezultate

Vom obține informații noi despre procesul de sustenabilitate sau/și schimbare a bilingvismului, desprinse din răspunsurile primite de la Sofia și Petru de-a lungul a 20 de ani (1990–2000–2011⁷).

2.1. Răspunsuri la testul lexical în limba română: variante standard și de grai

Figura 1 prezintă răspunsurile pe două categorii: cuvinte din graiul din Chitighaz (grai) și cuvinte din limba română standard (standard). Subiecții au profiluri lingvistice diferite. După 20 de ani, răspunsurile primite de la Sofia la testul lexical diferă doar printr-un singur cuvânt. În anul 1990, primim ca răspuns 37 de cuvinte din grai și, peste 20 de ani, 38 de cuvinte din grai, în timp ce cuvintele din varianta standard, la ambele anchete, sunt identice la număr (42). După două decenii, vocabularul Sofiei este constant, nu s-a schimbat. Petru, însă, ne-a dat răspunsuri diferite. În anul 1990, avem 77 de cuvinte din grai, iar numărul lor, peste 20 de ani, scade la 59. În 1990, în răspunsurile lui Petru se regăsesc 15 cuvinte standard, iar în 2011, doar 6. Diferențele dintre lexicul celor doi soți au în vedere și proporția în care sunt folosite cuvintele din grai și cele din varianta standard. Răspunsurile primite de la Petru ne arată cum se manifestă, de-a lungul vieții vorbitorului, procesul de schimbare a limbii române cu limba maghiară, adică cum dispar cuvintele limbii române din vocabularul lui, cum se schimbă „lexiconul mental” al acestuia.

⁶ Prenumele subiecților rămân confidențiale, am ales aceste prenume deoarece apar frecvent în localitate.

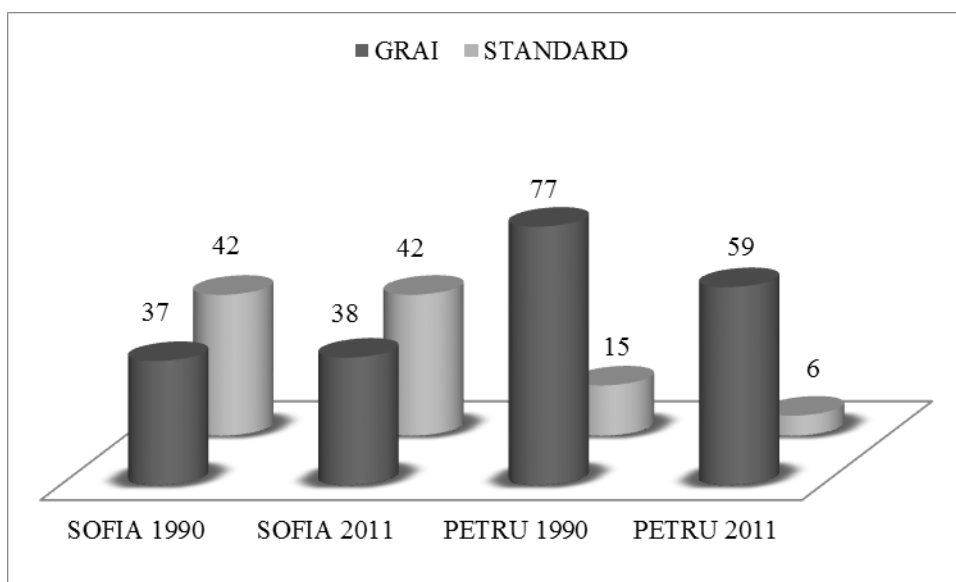
⁷ La ancheta de teren din anul 2021, subiecții erau bolnavi și nu am putut realiza cu ei al patrulea interviu sociolingvistic.

În cele ce urmează, vom analiza regulile de schimbare lingvistică, care se desprind prin compararea datelor din 1990 cu cele din 2011. Cei 20 de ani au generat următoarele schimbări lingvistice:

- Răspunsuri (cuvinte) identice la ambele anchete
 - române, grai
 - române, standard
 - maghiare
- Schimbări față de prima anchetă
 - române > maghiare și invers
 - române, grai > standard și invers

Figura 1

Cuvinte din grai și din varianta standard în vocabularul subiecților – după 20 de ani

Răspunsuri (cuvinte) identice în ambele anchete⁸ (T1=T3)

Cuvinte românești, standard (din Ungaria)

Sofia: băiat, sobă, piaptăn(!), inel, cheie, cizme, pantaloni, cămașă, ou, tren, pisică, șoricel, câine, os, bicicletă, pește, șarpe, ochi, urechi, dinte, inimă, picioare, mână, degete, olei(!)/ulei, lapte, cuțit, farfurie, pahar, sticlă, roșii, zahăr, ușă, carne, stele/steauă, ninge/năuă, roate(!), floare

Petru: tren, bicicletă(!)/bițigli, mână/brâncă, olei(!)/oloi

Cuvinte românești, grai (din Chitighaz)

Sofia: hărdău, cias, bătă, șpohert, țapele/boconci, curauă, bumbi, clop, cârpă, lăvor, lăciarlău, vișl, coșară, cucuruz, vișin, lebeștiță, fărână, ciuperci,

⁸ În lista răspunsurilor primite de la subiecți vor fi folosite niște semne. Se va nota „(!)”, dacă primim o variantă formală și „/”, dacă primim două sau mai multe răspunsuri. Totdeauna, primul răspuns va fi analizat în funcție de categorii (grai, standard etc.). Răspunsurile în limba maghiară și rusă vor fi transcrise cu litere cursive (italice).

crumpe/cartofi, vid'ire, uală/oală, șolă, clăpaci/călăpaci, cocotșore/oglină,
piparcă/ardei, ploie, cociie, zbici, pom, dulaf

Petru: cias, bătă, t'aptăn, inel, sopon, t'cie, mașin, șpoherț, țapele, cizme,
nădraj, curauă, k'imęșe, bumbi, clop, cărpă dă cap, t'ip, lăvor, uou,
lăciărlău/lociarlău, uaie, mătă, șorice, căne, ciont, peș'te, șerpe, uăț, ureț'e,
coșară, d'int'e, inimă, picișore, genget⁹/jejet, cucuruz, prună, clisă, vișin,
lebehiță, fărină, iagă/sticlă, cureț, păsulă/borșo, crumpe, vid'ire, lapț'e, cuțat,
blid, păhar, șolă, clăpaci/ciocan, părădici, zmântână, crăstăveț, țitromă, țucur,
fereastă, cocotșore/oglină, scocă, scauă, carne/șoncă, piparcă, șorile/șore,
ștele/stelile, ploie, ninje, rț'e/rță, zbic/zbici, pană/flore, pom

Cuvinte maghiare

Sofia: *vasaló, hűtőszekrény/fridsider*

Petru: *kályha, hűtőszekrény/frigătoare/înd'ețătore¹⁰, porszívó, mosógép/mașină
dă spălat*

Schimbări față de prima anchetă (T1>T3)

Cuvinte românești > maghiare

Sofia: plic>*levél*, t'ip>*kép*

Petru: cart'e/cupertă>*boríték*, hărdău>*hordó*, k'iflă>*kifli*, roț'ie>*szoknya*, căbat>*kabát*,
haină>*ruha/haină*, voșolău>*vasaló*, măsurită>*terítő*, loptă>*labda/loptă*, rișcaș>*rizs*,
munț/d'aluri>*hegyek/munte*, dulaf/șifon>*szekrény/credenț*

Cuvinte maghiare > românești

Sofia: *kifli*/k'iflă>prăjitură, *citrom*/lămâie>țitromă

Petru: *gomba*>ciupercă, *fazék*/uală>uală

Cuvinte românești, grai > standard

Sofia: sopun>săpon(!), mașin>chibrit, uaie>oaie, clisă>slănină, păsulă>fasole,
crastăveț>crastaveți, plevas/*carandaș*>creuon¹¹, șorile>soare, rișcaș/orez >orez

Petru: prunc>copil, cociie>căruță/car

Cuvinte românești, standard > grai

Sofia: alendelon/căbat>căbat, dealuri/munți>d'al/munte, fereastră>fereastă,
brânză>scocă, scaun>scauă, minge>loptă, mașină de spălat>mașină dă
spălat, prune>prună, rochie>roț'ie, zarzavat>cureț, smântână>zmântână

Petru: creion/plevas>plevas, pâine/pită>pită, ușa/ușe>ușe.

Tabelul 2 ne arată cum s-au schimbat răspunsurile din 2011 față de cele din 1990. Cea mai mare diferență dintre cei doi subiecți constă în oscilarea între variantele cuvintelor românești (grai > standard și standard > grai). Sofia se evidențiază prin relativ multe răspunsuri din varianta standard (38 cuvinte) și prin oscilarea grai > standard – standard > grai (21 de cuvinte). La soțul ei, însă, aproape toate răspunsurile conțin cuvinte din grai (70), existând puține oscilări (5) între cuvintele din grai și cele din limba standard.

⁹ Lapsus (?).

¹⁰ Aceste ultime două răspunsuri sunt inovații idiolectale.

¹¹ Sofia folosește varianta: *creuon* (creion). După varianta specifică graiului, nu-i vine în minte varianta standard și rostește echivalentul rusesc: *carandaș* (карандаш).

Tabelul 2
Răspunsuri identice și schimbări în 20 de ani

	Răspunsuri (cuvinte) identice în ambele anchete			Schimbări față de prima anchetă	
	românești: standard	românești: i: grai	maghiare	românești > maghiare și maghiare > românești	românești: grai > standard și standard > grai
Sofia	38	30	2	4	21
Petru	4	70	4	14	5

2.2. Factori care pot influența diversitatea lingvistică

În partea a doua a studiului vom identifica acei factori care au influențat/determinat diversitatea răspunsurilor lexicale ale celor doi vorbitori. Vom începe cu unele date biografice, culese în anii 1990/T1 și 2011/T3 (vezi tabelul 2), după care vom expune câteva opinii desprinse din interviurile realizate cu cei doi subiecți (în anul 2000/T2 și în anul 2011/T3).

Tabelul 2
Date biografice și date identitare obținute în anul 1990/T1 și în anul 2011/T3¹²

	Sofia	Petru
Anul nașterii	1958	1959
Clase terminate	14	12
Școală generală cu limba de predare	română	maghiară
În care limbă ai învățat să vorbești?	română	română–maghiară
Tu ești român/că?	româncă–unguroaică (T1) > unguroaică (T3)	ungur (T1) > român (T3)
Soțul/soția îi român/că?	român (T1) > român–ungur (T3)	româncă

¹² Datele din anul 2011/T3, diferite față de datele din anul 1990/T1, vor fi notate după semnul „>”.

Cum vorbești cu soțul/soția?	ungurește	ungurește
Cum vorbești cu frații?	ungurește	–
Cum vorbești cu copiii tăi?	ungurește	ungurește
Cum vorbești cu bătrânii?	românește–ungurește (T1) > ungurește (T3)	ungurește
Cum vorbești cu popa/pastorul?	românește–ungurește (T1) > ungurește (T3)	românește–ungurește (T1) > ungurește (T3)
Cum vorbești cu creștinii în biserică?	ungurește	românește–ungurește
În care limbă te rogi?	ungurește	ungurește
La școală în recreație cum ați vorbit cu ceilalți elevi?	românește–ungurește (T1) > românește (T3)	ungurește
La școală la ore cum ați vorbit?	românește–ungurește	ungurește

Cei mai importanți factori care determină diversitatea lingvistică între soți constau în următoarele diferențe de date biografice: prima limbă învățată acasă și limba de predare în școala generală. Soția a învățat acasă de la părinți numai limba română, în timp ce soțul ei a învățat acasă ambele limbi. Sofia a învățat 8 ani în școala generală cu predare în limba română, ca urmare, ne-a furnizat multe cuvinte românești standard, știe să scrie și să citească românește, are amintiri pozitive (plăcut, frumos) și negative (greu) de aici (vezi fragmentele¹³ 1, 2 și 3 din modulul limba română). Concomitent, are părere negativă despre limbajul soțului (vezi fragmentele 4 și 5 din modulul limba română).

(1) tare m-o plăcut ă ă limba română, poeziile și ce-am învățat atunci (Sofia, 2000/T2)

(2) m-o fos' greu istorie și geografie ce-o trăbuit să învățăm așe atunci atunci

¹³ În fragmentele citate, preluate din interviuri, vom folosi anumite semne de transcriere: ɔ/ę (o/e deschis), d'/t'/n' (palatalizare), [] (se redau completări sau observații ale anchetatorului: [soțul, A.B.]), „“ (marchează un citat), mmm/ă ă (ezitare), (...) (omisiuni din textul interviului), secvențele rostite în limba maghiară vor fi transcrise cu litere cursive (italice), după care în paranteză vom da traducerea în limba română, ** (marchează secvențe rostite simultan de vorbitori), = (cuvântul nu este complet), xxx (se șterge prenumele rostit).

râmânește (Sofia, 2000/T2)

(3) Di ce, cum am învățat la școală când am avut ă (...) Literatură? N-o acieț tare-o fost frumos or fost scris acolo și povești și ce-am învățat și poeziile tare mi le-o plăcut tare tare dă ie! Poeziile, mie acieț-mplace. (Sofia, 2011/T3)

(4) anchetator: Da' iel [soțul, A.B.] șt'i râmânește.

Sofia: *Hát így, kétegyházasan, igen.* (Păi, așa ca la Chitighaz, da.) (Sofia, 2011/T3)

(5) Și când cit'ește [românește, A.B.], nu cit'ește bine? (Sofia, 2011/T3)

Identitatea de naționalitate română pare a fi un alt factor care conduce la diferențe între soți. Discutând despre ancheta recensământului din 2011, am aflat informații importante. Soții au inițiat un discurs aprig vorbind despre limba și identitatea lor românească (vezi fragmentul 6 din modulul limba română). Petru afirmă despre soția sa că: ea nu vrea să vorbească românește. Justificarea Sofiei este că ea nu vorbește „frumos” românește. Petru, discutând în continuare despre soție, spune că, la ancheta recensământului, aceasta s-a declarat cu limba maternă română și de naționalitate maghiară. Vorbind despre sine, Petru afirmă că el s-a declarat de naționalitate română și că vrea să vorbească românește. În acest moment, Sofia îi răspunde categoric în limba maghiară: „dar ar fi mai bine, să n-o faci!”.

(6) Petru: *Egy furcsa helyzet* (O situație neobișnuită): nu vrę să vorbescă râmânește, nu vrę să vorbescă râmânește [vorbind despre soție, A.B.].

Sofia: *De azért mert nem tudok *szépen**! (Fiindcă nu știu vorbi *frumos*!)

Petru: **Și zăce că** [vorbind despre soție, A.B.] „*román anyanyelvű*” („limba maternă a ei este cea română”) (...) și zăce că îi (...) *magyar, nem román nemzetiségű, tudod?* (unguroaică, nu îi de naționalitate română, înțelegi?)

Sofia: *Há nem mer=* (d-apu nu fiindc=)

Petru: *S én én vallom magam román nemzetiségűnek, de én meg akarok szólalni románul. tehát* (și eu eu mă declar de naționalitate română, și eu și vreau să vorbesc românește, așadar) [răde]

Sofia: *De jobb, ha nem teszed!* (dar ar fi mai bine, să n-o faci!) (2011/T3)

(...)

Petru: *Tudod miből ered ez, az extravertáltságból és az introvertáltságból. Én az a típus vagyok, aki mindenkinek szimpatikus akarok lenni. Én magam, ma már ötven évesen ezt meg tudom fogalmazni. De ezt korábban nem. És xxx pedig nem igyekszik annyira, hogy ő ő elfogadtassa magát. Ő éli az ő életét és ha őt nem fogadják el, nem fogadják el, az őt nem zavarja. Én abba bele betegszem, ha én valakinek nem vagyok szimpatikus, tudod? és ez ez, ebből ered, ez a különbség. A vita tárgya is harminc évi házasság után, ezt kell hogy mondjam, ebből ered, hogy hogy ő így éli meg az életét, én meg így élem meg. (Știi de unde provine asta, din extraversiune și introversiune. Eu mă consider un om care dorește să fie simpatic în fața oamenilor. Eu asta ți-o știu explica la*

vârsta mea de cincizeci de ani. Mai curând nu ştiam [motivul, A.B.]. Ea, xxx nu se străduieşte aşa tare să să fie primită de alţii. Ea îşi trăieşte viaţa. Şi dacă pe ea n-o primesc oamenii, n-o primesc. Asta pe ea n-o deranjează. Eu mă-nbolnăvesc dacă nu-s în faţa cuiva simpatic, înţelegi? Şi şi de aici de aici provine diferenţa dintre noi. Subiectul de discurs între noi şi după treizeci de ani de căsnicie, asta trebuie să zic, provine de aici că altfel ne trăim viaţa: ea aşa, eu altfel.) (2011/T3)

3. Concluzii

În studiul de faţă, folosindu-ne de datele din trei anchete de teren (1990–2000–2011) realizate cu doi subiecţi români din Chitighaz, am demonstrat cum se schimbă bilingvismul român–maghiar în decursul vieţii lor. Rezultatele cercetării arată că familia şi şcoala sunt factorii care contribuie în mare măsură la formarea profilului lingvistic şi la exprimarea conduitei lingvistice. În aceste două instituţii sociale se pun bazele pentru viitor: cunoştinţe de limbă şi atitudini lingvistice (faţă de o limbă sau alta, de bilingvism, de grai/graiuri, de limbaj etc.) (vezi Bartha 2002). Subiecţii născuţi români, care au limba română ca limbă maternă, ajung la maturitate să se declare ori cu limbă maternă maghiară (Petru), ori de naţionalitate maghiară (Sofia). Petru a învăţat la o şcoală generală cu predare în limba maghiară, ceea ce reiese din răspunsurile sale la testul lexical: în 1990, ne-a furnizat doar câteva cuvinte literare (standard). După 20 de ani, numărul cuvintelor româneşti din grai scad, de la 77 la 59. Pe măsură ce trece timpul, el vorbeşte tot mai puţin româneşte şi, prin urmare, în cadrul anchetei (de test) îşi aminteşte, treptat, tot mai puţine cuvinte româneşti. Paradoxal, însă, Petru *vrea* să răspundă numai în română, să evite cuvintele maghiare, ca atare face tot posibilul, ba chiar iniţiază şi unele inovaţii: *frigătoare*, *îndeţăţore* (pentru frigider). De obicei, aceste cuvinte pot fi categorizate ca „greşeli” de limbă. În concepţia lingvisticii pozitive, însă, aceste încercări sunt considerate, în mod pozitiv, drept *creaţii lingvistice*. După cum ne-a explicat Petru, el vorbeşte în graiul din părţile locului, căci *vrea* să fie acceptat de cei cărora le place să folosească în comunicare graiul românesc: „eu mă consider un om care doreşte să fie simpatic în faţa oamenilor”. Sofia a învăţat la o şcoală generală cu predare în limba română, ca atare cunoaşte varianta standard. Este conştientă de faptul că graiul din Chitighaz nu este identic cu varietatea românească folosită la şcoală sau/şi în România. Aceste informaţii lingvistice o împiedică să vorbească în graiul român din Chitighaz. Sofia răspunde la anchetă folosindu-se de cunoştinţele însuşite la şcoală, fapt dovedit de răspunsurile sale: cuvinte care aparţin varietăţii standard şi răspuns dat în limba rusă. În timp ce Petru se simte legat de grai, Sofia se abţine de la folosirea graiului atât în comunicare (vezi tabelul 2), cât şi în cadrul anchetei (vezi figura 1). Despre stigmatizarea vorbitorilor de grai în societate şi în şcoală, Bartha afirmă următoarele:

Există argumente şi idei (pseudo) lingvistice despre varietăţile teritoriale, cum că graiurile sunt mai puţin logice, inferioare limbii standard, nu sunt potrivite pentru exprimarea completă de sine, dispar, vorbitorii graiurilor sunt needucaţi ş.a.m.d. Aceste ideologii lingvistice sunt comunicate, de asemenea, în mod deschis sau ascuns şi de către şcoală, consolidând astfel ruşinea vorbitorilor de grai şi imaginea de sine negativă (Bartha 2002: 84).

Atitudinea Sofiei față de grai este indusă de ideologia privind varietatea standard învățată în școală: *să vorbim „frumos” românește* înseamnă să evităm graiul din comunicare. Nici până la data ultimei anchete de teren nu am primit informații pozitive despre graiul însușit și vorbit în copilărie, acasă, în familie, ca de exemplu: își are locul primordial în vorbire, în familie, cu prieteni și cunoscuți; este o bază lingvistică pentru a preda/învăța varietatea standard; este creația intelectuală și spirituală a moșilor și strămoșilor noștri; l-am învățat în brațele mamei. În concluzie, ideologia puternică a limbii standard, răspândită profund în comunitate, are drept consecință faptul că noi, românii din Ungaria, ne pierdem limba în care au vorbit străbunii noștri.

Bibliografie

- Bartha 2002: Csilla Bartha, *Nyelvi hátrány és iskola*, in „Iskolakultúra”, n. 6/7, p. 84–93.
- Bastardas-Boada 2014: Albert Bastardas-Boada, *Linguistic Sustainability for a Multilingual Humanity. Darnioji daugiakalbystė*, in “Sustainable Multilingualism”, n. 5, <http://dx.doi.org/10.7220/2335-2027.5.5> (31 ianuarie 2024).
- Borbély 2013: Ana Borbély, *Variabilitate și schimbare lingvistică – cercetare sociolingvistică cantitativă-calitativă-longitudinală asupra bilingvismului român-maghiar la românii din Ungaria (1990–2000–2010)*, în Ofelia Ichim (editor), *Cultură și identitate românească. Tendințe actuale și reflectarea lor în diaspora*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 49–58.
- Borbély 2015: Ana Borbély, *Lingvistică pozitivă*, în *Simpozion. Comunicările celui de al XXIV-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria (Giula, 22–23 noiembrie 2014)*, Giula, Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, p. 142–160.
- Borbély 2016: Ana Borbély, *Sustainable bilingualism and language shift: longitudinal research in Romanian–Hungarian bilingual Kétegyháza (Hungary)*, în „Acta Linguistica Hungarica”, nr. 63/1, p. 23–61.
- Borbély 2021: Ana Borbély, *Lingvistica pozitivă și comunitatea istorică a românilor din Ungaria*, în Liviu Boar, Ioan Bolovan, Laura Stanciu (editori), *Școală, biserică, stat și națiune în istoria României: Omagiu profesorului Cornel Sigmirean la împlinirea vârstei de 65 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, Centrul de Studii Transilvane, p. 393–405.
- Borbély 2022: Ana Borbély, *Nyelvi tájkép pozitív nyelvészeti aspektusból*, in „Nyelvtudományi Közlemények”, n. 118, p. 289–308.
- Borbély 2023: Ana Borbély, *Longitudinális kutatás a kétnyelvűségről (1990–2021)*, in „Hungarológiai Közlemények (Újvidék–Novi Sad)”, n. 4, p. 33–47.
- de Jong, Li et alii 2016: Ester J. de Jong, Zhuo Li, Aliya M. Zafar, Chiu-Hui Wu, *Language policy in multilingual contexts: Revisiting Ruiz’s “language-as-resource” orientation*, in “Bilingual Research Journal”, n. 39, p. 200–212.
- Ichim, Olariu 2013: Ofelia Ichim, Florin-Teodor Olariu, *Două proiecte despre migrație: o sinteză și un început*, în Luminița Botoșineanu, Daniela Butnaru, Ofelia Ichim, Cecilia Maticiuc, Elena Tamba (editori), *Metafore ale devenirii din perspectiva migrației contemporane. Național și internațional în limba și cultura română*, Iași, Editura Alfa, p. 523–529.
- Jarema, Libben 2008: Gonia Jarema, Gary Libben, *Introduction: matters of definition and core perspectives*, in Gonia Jarema, Gary Libben (editors), *The Mental Lexicon: Core*

- Perspectives*, ediția a 2-a, United Kingdom–North America–Japan–India–Malaysia–China, Emerald, p. 1–6.
- KSH 1991: 1990. évi népszámlálás. *A nemzetiségi népesség száma egyes községekben (1960–1990)*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH 1993: 1990. évi népszámlálás. *Anyanyelv, nemzetiség településenként 1980, 1990*, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH 2014: 2011. évi Népszámlálás. 9. Nemzetiségi adatok, Dr. Vukovich Gabriella (felelős kiadó), Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_09_2011.pdf (31 ianuarie 2024).
- Labov 1988: William Labov, *A nyelvi változás és változatok. Egy kutatási program terepmunka-módszerei*, in „Szociológiai Figyelő”, n. 4, p. 22–48.
- Marin, Răuțu 2021: Maria Marin, Daniela Răuțu, *The Dictionary of Regional Romanian Spoken in Hungary (e-DGRU) – issues and challenges*, în « Revue roumaine de linguistique », nr. 4, p. 363–379.
- Oláh 2012: Oláh Attila, *A pszichológia napos oldala*, in „Magyar Pszichológiai Szemle”, n. 1, p. 3–11.
- Oldfield 1966: Richard Charles Oldfield, *Things, Words and the Brain*, in “Quarterly Journal of Experimental Psychology”, n. 18/4, p. 340–353.
- Seligman, Csikszentmihályi 2000: Martin E. P. Seligman, Mihaly Csikszentmihályi, *Positive psychology: An introduction*, in “American Psychologist”, n. 1, p. 5–14.
- Resurse de internet:
- KSH 2022: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/> (31 ianuarie 2024).
- Legea pentru naționalități nr. CLXXIX. din anul 2011: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100179.tv> (31 ianuarie 2024).

Sustainability of Bilingualism and/or Romanian-Hungarian Language Shift: Longitudinal Research in Hungary from the Aspect of Positive Linguistics

The objective of the paper is a longitudinal study of the mental lexicon of two bilingual Romanian speakers in Hungary. The concept of mental lexicon is primarily related to Oldfield's name (1966), and relates to the cognitive system that constitutes the capacity for conscious and unconscious lexical actions (Jarema, Libben 2008: 2). The theoretical frame of paper is positive linguistics (see positive psychology; Seligman, Csikszentmihályi 2000), an approach to the positive side of linguistic phenomena, of linguistic behavior (Borbély 2021), which results from an understanding of what is presented/produced (linguistic forms), what is communicated (message) or how it is communicated (language/languages, dialect, code, style), and requires extensive knowledge of the socio-cultural, situational, interpersonal context regarding a speech community. This linguistic treatment starts from speakers, context and the realities of speech communities. The aim of the research is to justify: in what proportion the resources of the mental lexicon appear in a test situation, containing words from the Romanian language, from the Hungarian language and/or from another foreign language (see multilingualism as a resource; de Jong, Li et alii 2016). We will try to answer two research questions. What differences are shown between the responses received in 1990 and 2010 from two speakers in a lexical test situation? What factors determine the linguistic diversity and bilingualism of speakers over the course of their lives? The follow-up of the sustainability of bilingualism in the process of language shift was carried out in a longitudinal research (see e.g. Borbély 2013). Data collection was carried out with a

sociolinguistic interview, including a lexical test, recorded (audio), and the subjects were Romanians, born in Chitighaz/Kétégyháza (Hungary). The linguistic data corpus contains a total of 400 interviews (from 305 people), and other documented units (questionnaires, noted observations, photos) and was collected during four field works (in 1990, in 2000, in 2011 and in 2021). The main interest of the longitudinal research was to reveal the complexity of the linguistic identities of nationality, expressed in the subjects' interviews, which correlate with: (1) historical time, including political, social, economic and globalization changes; (2) the sociolinguistic situation of bilingualism, stages in the Romanian–Hungarian language shift; (3) the characteristics of the subjects: socialization, education, interactional networks, occupation; (4) the data collection situation. The two subjects (we call them Sofia and Petru), whose data will be analyzed in this paper, are speakers with different linguistic profiles. Thanks to the interviews conducted with the two of them three times in twenty years (1990–200–2011), we will reach new knowledge about sustainability of bilingualism (see Borbély 2016). Research results will demonstrate how linguistic knowledge and attitudes towards languages, bilingualism, local and “standard” varieties, styles, etc. are established in the family, in the schools attended, and also the linguistic ideology of standard profoundly spread in the speech community.

